

Гавриловська К.П. Діагностика рівня мотивації активності особистості у системі правових норм держави / Проблеми емпіричних досліджень у психології. – Випуск 1. – К.: Гнозис, 2008. – С. 217-224.

Ксенія Гавриловська

ДІАГНОСТИКА РІВНЯ МОТИВАЦІЇ АКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У СИСТЕМІ ПРАВОВИХ НОРМ ДЕРЖАВИ

Резюме: Мотивація активності у системі правових норм держави зумовлює характер впливу особистості у рамках нормативної ситуації на оточуюче середовище, що супроводжується свідомою спрямованістю її діяльності на зміну цього середовища, або на консервацію існуючого стану речей.

Ключові слова: Мотивація активності особистості у системі правових норм держави, активність особистості у системі правових норм, нормативна ситуація.

Мотивація активності особистості у системі правових норм держави є одним із різновидів мотивації соціальної активності особистості, вона зумовлена інтенцією суб'єктної самореалізації, що характеризується прагненням успіху та визнання зі сторони соціального оточення.

Як суб'єкт нормативно-правової регуляції, особистість може здійснювати правочинні і неправочинні вчинки, самостійно обираючи лінію поведінки у нормативних ситуаціях. Нормативну ситуацію слід розуміти як таку, що регулюється формальними правовими нормами. Активність особистості у системі правових норм держави можна визначити як ініціативний вплив особистості у рамках нормативної ситуації на оточуюче середовище, на інших людей, на себе, що характеризується свідомою спрямованістю її діяльності й поведінки на зміну соціального середовища або на консервацію існуючого стану речей. Формування мотивації активності особистості у системі правових норм держави залежить від частоти перебування особистості у типових нормативних ситуаціях, усвідомленості дій у таких ситуаціях, ініціативності або конформності таких дій. Саме тому досить актуальними є дослідження мотивації активності особистості у системі правових норм держави з

урахуванням того, що особистість є суб'єктом активності, здатним до саморегуляції власної правової поведінки.

Метою даного дослідження є дослідження рівня мотивації активності особистості у системі правових норм держави.

Основними завданнями даного етапу дослідження були наступні:

1. Створити методика для діагностики рівня мотивації активності особистості у системі правових норм держави.
2. Визначити рівень мотивації активності особистості у системі правових норм.

Для того щоб дослідити рівень мотивації активності особистості у системі правових норм, було здійснено модифікацію проєктивної вербальної методики “Продовжити оповідання”, запропонованої Дж. Келлі з метою пошуку персональних конструктів [1]. У модифікованій нами методиці діагностованому пропонується продовжити оповідання з метою отримати результат його особистісної проєкції – ототожнення з головним персонажем. Методика містить перелік нормативних ситуацій. Вони сформульовані у кількох реченнях, пропонуються опитуваним у вигляді проблемних ситуацій, що вимагають вибору певної стратегії поведінки та містять варіанти їх вирішення.

Діагностованому пропонується визначити, як поведився головний персонаж у цій нормативній ситуації, а також відповісти на додаткові запитання, щоб визначити, наскільки вибір варіанту дій був усвідомленим та ініціативним. На нашу думку, саме усвідомлюваність та ініціативність дій особистості визначають рівень мотивації активності особистості у системі правових норм держави.

А) Усвідомлюваність вибору варіанту дій у нормативних ситуаціях дозволяє припустити, що людина обізнана із законодавством, може визначити кілька можливих шляхів розвитку ситуації та спрогнозувати наслідки своїх дій у цій нормативній ситуації. Надзвичайно важливою з цього погляду є здатність людини до рефлексії. Лише у тому випадку, коли людина рефлексує свої дії, свідомо, із власної волі робить вибір із множини можливих варіантів дій як

“правочинних” так і “не правочинних”, ми можемо говорити про реальну нормативно-правову активність особистості.

Б) Ініціативність у процесі нормативно-правової активності особистості проявляється у тому випадку, коли людина вибір варіантів поведінки в нормативних ситуаціях здійснює самостійно, не послуговуючись діючими в даний час у даному соціумі стереотипами, неформальними груповими нормами та прикладом (порадою) референтної особи (осіб).

Враховуючи складність вимірювання даних параметрів, у якості інструменту дослідження було обрано модифікацію проєктивної методики для того, щоб уникнути впливу мотивації соціальної бажаності. Відбір ситуацій, які містять стимульний матеріал, здійснювався за такими критеріями: ситуація має бути нормативною, тобто такою, що регулюється правовими нормами; у ній має існувати можливість вибору між правочинною чи не правочинною поведінкою; правопорушення, які гіпотетично можуть здійснити персонажі нормативних ситуацій є адміністративними і не підпадають під дію кримінального кодексу; усі ситуації є типовими для реального життя.

У якості нормативних було обрано ситуації, що підпадають під дію адміністративного законодавства через те, що саме у цих ситуаціях складніше диференціювати правочинним чи не правочинним є вибір. Це ситуації повсякденні, більшість людей вирішує їх автоматично, без глибокої рефлексії – можливо тому, що порушення адміністративних формальних правових норм не викликає надто загрозливих санкцій з боку держави.

Персонажами нормативних ситуацій ми намагалися обирати людей, із якими досліджуваний легко може себе ототожнити, приписуючи їм свої власні нормативні настановлення. Для визначення переліку нормативних ситуацій було проведено пілотажне дослідження. Його метою було виявлення найбільш типових нормативних ситуацій, у які може потрапити особистість або свідком яких вона може бути.

Процедура полягала у тому, що досліджуваним (39 осіб) пропонувалося пригадати одну чи кілька ситуацій, у яких вони мали реальну можливість порушувати діюче адміністративне законодавство. Уся вербальна продукція фіксувалася письмово і була піддана детальному аналізу.

Після проведення пілотажного дослідження ми отримали перелік із 55 ситуацій. Із них було виключено 6 ситуацій, тому що вони відбувалися за межами нашої країни, а тому не підпадали під вплив діючого законодавства України; 18 ситуацій були одиничними і не повторювалися. Таким чином для стимульного матеріалу було відібрано 10 ситуацій, які були названі (із невеликими варіаціями) два і більше разів, тобто могли вважатися більш-менш типовими і взагалі точно відповідали заданим критеріям.

Для того, щоб визначити можливі варіанти дій у нормативних ситуаціях, було проведено ще одне дослідження, у ході якого досліджуваним пропонувалося описати поведінку головного персонажа у кожній з нормативній ситуацій. Вибіркова сукупність складалася з 127 осіб, її було збалансовано за віком, статтю та місцем проживання.

Потім було проведено змістовний аналіз варіантів дій головних персонажів нормативних ситуацій. Після виключення явних “дублів”, багатозначних або образливих в естетичному чи етичному сенсі формулювань, ми отримали континуум можливих варіантів дій головних персонажів.

До кожної ситуації ми підібрали по три можливих варіанти дій у них, орієнтуючись на те, що у виборі одного з цих варіантів буде проявлятися рівень суб’єктивної легітимності особистістю системи правових норм держави. А отже, один із варіантів має бути правочинним (що відповідає рівню правового ригоризму), другий – не правочинним (рівень правового нігілізму), а третій повинен відповідати рівню правового релятивізму, тобто містити умовні формулювання типу “головний персонаж буде діяти так, якщо...” або формулювання, що свідчать про вагання персонажа під час вибору того чи іншого варіанту дій, намагання уникнути чіткого однозначного вибору.

Таким чином, після проведення пілотажних досліджень, кожна з реальних нормативних життєвих ситуацій було перетворено на гіпотетичну правову ситуацію, тобто завдання з кількома запропонованими можливими варіантами дій.

Операціональним показником усвідомлюваності вибору є визнання респондентом дій персонажів нормативних ситуацій цілеспрямованими та усвідомленими. Операціональним показником ініціативності вибору є визнання того, що вибір варіанту дій гіпотетичним персонажем був здійснений самостійно, без тиску зі сторони, без впливу стереотипів на його поведінку. Загальний показник мотивації активності особистості у системі правових норм держави розглядався нами як величина, що інтегрує в себе показники усвідомлюваності та ініціативності вибору варіантів дій гіпотетичних персонажів нормативних ситуацій.

Отже, опитувальник виявляє рівень усвідомлюваності та ініціативності дій особистості в нормативних ситуаціях, що дозволяє за допомогою статистичної обробки визначити рівень мотивації активності особистості в системі правових норм.

Після проведення дослідження ми отримали три масиви даних: варіанти відповідей, усвідомлюваність / неусвідомлюваність та добровільність / вимушеність вибору.

Отже, рівень мотивації активності особистості у системі правових норм держави вимірюється за допомогою двох показників, які для зручності статистичної обробки ми кодифікуємо наступним чином:

“х” – усвідомлюваність;

“у” – ініціативність, які можуть набувати таких значень:

“х” = 1, якщо обрано відповідь “повністю усвідомленими”;

Інакше “х” = 0.

“у” = 1, при виборі варіанту “абсолютно добровільними”; інакше “у” = 0.

Першим кроком при статистичній обробці результатів дослідження буде простий підрахунок по кожній анкеті кількості балів з кожного питання. Континуум можливих відповідей: від “0” до “10” балів.

Для того щоб результати тестування за обома показниками були співставними, необхідно перетворити ці первинні ознаки у деяку довільну шкалу, основу уже не на кількісних емпіричних значеннях показника, що досліджується, а на його відносному місці у розподілі результатів у вибірці досліджуваних. [2, с.78]

Існує кілька способів обрахунку стандартизованих показників, проте у якості функції нормування значень тесту як правило виступає z – показник (стандартний показник), що виражає відхилення індивідуального результату в одиницях, пропорційних стандартному відхиленню одиничного нормального розподілу. Він обраховується за формулою:

$$z(x) = x - M(x) / \sigma(x);$$

відповідно $z(y) = y - M(y) / \sigma(y)$.

Для того, щоб об'єднати показники по різних тестах (привести їх до єдиного критерію), використовується рівняння множинної регресії [2, с.179; 3]:

$$A = z(x) \cdot x + z(y) \cdot y,$$

де “A” – активність особистості у системі правових норм.

Перевірка надійності методики здійснювалася з допомогою підрахунку показника альфа-Кронбаха, а також обчислення ретестової надійності [4].

Для всієї методики величина альфа-Кронбаха становить 0,727.

Статистика χ^2 , обчислена з допомогою формули Кітса [5, с.71; 6, с.328], становить $\chi^2=317,11$ ($p \leq 0,01$).

Для шкали “Усвідомлюваність” α -Кронбаха становить $\alpha=0,432$ ($\chi^2=160,25$; $p \leq 0,01$).

Для шкали “Ініціативність” $\alpha=0,781$ ($\chi^2=329,73$; $p \leq 0,01$).

Ретестова надійність методики встановлена з допомогою обчислення коефіцієнта лінійної кореляції між результатами двох опитувань, розділених

проміжком часу в два тижні. Плануючий саме такий термін для перевірки ретестової надійності ми керувалися наступними міркуваннями: рівень мотивації активності особистості у системі правових норм держави не є характеристикою сталою, може з часом змінюватися, тому недоцільно встановлювати великий проміжок часу для перевірки ретестової надійності.

Показник ретестової надійності для шкали “Усвідомлюваність” становив $r=0,61$ ($p \leq 0,01$), а для шкали “Ініціативність” $r=0,82$ ($p \leq 0,01$). Згідно з теоретичними вимогами до надійності тестових методик [6, с.137], такий рівень є цілком достатнім свідченням надійності даної методики.

Отримані результати свідчать про високу надійність методики і можливість її використання в експериментальних дослідженнях для діагностики мотивації активності особистості у системі правових норм держави.

Методика діагностики рівня мотивації активності особистості у системі правових норм держави

Процедура дослідження: Всі ситуації пропонуються діагностованому у письмовому вигляді, на картках. Після ознайомлення з інструкцією діагностований читає перший сюжет і обирає свій варіант його продовження. Відповіді фіксуються на спеціальних бланках. До кожної ситуації інтерв'юер задає два додаткові питання, відповіді на які також фіксуються на бланках.

Інструкція діагностованому: Вам пропонується кілька ситуацій, що можуть мати різні варіанти розвитку. Виберіть, на Ваш погляд, найбільш типовий варіант, повідомте його номер інтерв'юеру. Опитування повністю анонімне, його результати будуть використані в узагальненому вигляді. Починаймо працювати.

Додаткові запитання до кожної ситуації:

Наскільки усвідомленими є дії цієї людини?

1. повністю усвідомленими;
2. зовсім не усвідомленими.

Наскільки вимушеними є дії цієї людини?

1. частково вимушеними (так чинять усі);
2. абсолютно добровільними.

Список ситуацій – стимульний матеріал методики:

1. Приватний підприємець Василь готує документи фінансової звітності за квартал. Найімовірніше, його дії будуть такими:

1. правдиве звітування про всі фінансові надходження та видатки;
2. приховування частини даних про прибутки;
3. адекватне відображення ним руху реальних коштів на папері залежить від прибутковості підприємства за звітний період.

2. Таксист Олександр дуже поспішає, оскільки клієнт запізнюється на аеродром. Найкоротший шлях до місця призначення перекрито знаком. Працівника ДАІ поряд не видно. Тоді Олександр:

1. незважаючи на ризик запізнитися, поїде шляхом, дозволеним для проїзду;
2. порушить правила і поїде дорогою, яку перекрито;
3. порушить правила, якщо клієнт викликає у нього щирі симпатії, або щедро платить.

3. Студент - заочник Юрій через два тижні має скласти іспити. Готуючись до сесії, він:

1. покладається лише на якість своїх знань;
2. сподівається “купити” свої оцінки;
3. спробує скласти іспити легальним шляхом, але якщо не вийде, він готовий платити.

4. До секретарки Зіни за дві години до кінця робочого дня зайшла подруга з метою обговорити якісь важливі справи. Враховуючи, що керівника на роботі уже не було, Зіна вирішила:

1. попрохати подругу про зустріч на кілька годин пізніше;
2. піти з роботи раніше;

3. поговорити з нею прямо на роботі.

5. Валентина продає цигарки. Одного разу до неї звернувся з проханням продати цигарки підліток, який переконував, що він уже повнолітній, проте документа, що засвідчує особу, він не мав. Що, на Вашу думку зробить Валентина в такій ситуації?

1. продасть цигарки;
2. не продасть;
3. продасть, якщо хлопець принесе з дому паспорт.

6. Наталі терміново потрібна довідка про стан здоров'я. Переконавшись, що перед кожним з кабінетів у поліклініці - значна черга, вона вирішила:

1. не піти на роботу заради того, щоб зібрати необхідні підписи;
2. заплатити знайомому лікареві за уже готову довідку;
3. нахабно проходити до кожного кабінету без черги.

7. До водія міжміського автобусу Олексія підійшла літня жінка і запропонувала гроші за проїзд заплатити йому, оскільки до каси стояла занадто велика черга. Олексій вирішив:

1. погодитися;
2. відмовити;
3. самостійно купити для неї квиток без черги.

8. Молода актриса Ганна мріє отримати роль у новому фільмі. Знаючи про те, що у неї досить сильні конкурентки, вона:

1. буде більш ретельно готуватися до кінопроб;
2. спробує попередньо "домовитися" з головним режисером;
3. звернеться за протекцією до своїх більш впливових друзів.

9. Бібліотекар Софія розмірковує над ситуацією: сусідка, яка не має читацького квитка, попросила у неї декілька бібліотечних книжок на час підготовки сина до іспитів. Найімовірніше, Софія вчинить так:

1. видасть книжки;
2. не видасть книжки, поки сусідка не запишеться у бібліотеку;

3. випише книги на свій формуляр і дозволить користуватися ними скільки буде потрібно.

10. У будинку Діани вже кілька років підряд протікає дах, від чого страждає вся її сім'я. Ремонтні роботи, проведені комунальними службами, виявилися неефективними. Наявних у Діани коштів для проведення ремонту недостатньо. Яким способом вона вирішить цю проблему?

1. вимагатиме від комунальних служб проведення повноцінного ремонту (навіть за допомогою суду);

2. запропонує хабара за проведення якісних ремонтних робіт;

3. звернеться по допомогу до сусідів та знайомих.

Після обрахунку результатів за цією методикою виявилось наступне: 76% опитаних визнали дії персонажів гіпотетичних ситуацій усвідомлюваними та цілеспрямованими, 54% опитаних назвали ці дії ініціативними. Відповідно до тестових норм, на низькому рівні мотивації активності особистості у системі правових норм держави перебувають 2% опитаних, на середньому рівні – 17%, на високому рівні мотивації активності особистості у системі правових норм держави перебувають 81% досліджуваних. Тобто, рівень мотивації активності досліджуваних у системі правових норм держави є досить високим.

Статистична обробка результатів дослідження, що передбачала змістовний аналіз обраних варіантів дій у гіпотетичних ситуаціях, виконувався за допомогою пакету ОСА та програми Excel. Як розподілилися вибори досліджуваних стосовно запропонованих варіантів дій у гіпотетичних ситуаціях. 38% респондентів обирають правочинний шлях виходу із запропонованої нормативної ситуації, 26% припускають можливість порушення гіпотетичними героями існуючих правових норм, 36 % обирають третій варіант, згідно з яким правові норми, що регулюють дану нормативну ситуацію можуть бути порушені за певних умов. Як видно з результатів, частка осіб, готових за будь-яких умов дотримуватися правових норм становить лише

третину від загальної кількості опитаних, інші дві третини – це особи, які більшою чи меншою мірою готові порушувати існуючі правові норми.

Таким чином, результати даного дослідження показують, що високий рівень мотивації активності особистості у системі правових норм держави не співпадає з високим рівнем правослухняності, з високим рівнем легітимності правових норм держави. Можливо, причиною цього є амбівалентність настановлень, що містяться у масовій правовій психіці. Рефлектуючи своє перебування у нормативній ситуації, особистість, тим не менше, схильна обирати ті дії, вчинки, які певною мірою порушують існуючі правові норми.

Дане дослідження не претендує на вичерпний аналіз усіх аспектів складної та багатопланової проблеми. Ми плануємо продовжити роботу в цьому напрямку з метою поглиблення теоретичних знань та розробки методів і засобів оптимізації процесу нормативно-правової регуляції поведінки особистості у контексті суб'єкт-суб'єктного підходу.

Література:

- 1. Франселла Ф., Баннистер Д. Новый метод исследования личности: Руководство по репертуарным личностным методикам: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1987. – 236 с.*
- 2. Анастази А., Урбина С. Психологическое тестирование. – СПб.: Питер, 2001. – 688 с.*
- 3. Анастази А. Психологическое тестирование: В 2-х кн: Пер. с англ.. – М.: Педагогика, 1982. – Т. 1. – 320 с.; Т. 2. – 288 с.*
- 4. Клайн П. Справочное руководство по конструированию тестов. Введение в психометрическое проектирование. / Пер. с англ. Е. П. Савченко под ред. Л. Ф. Бурлачука. – К.: ПАН-Лтд., 1994. – 283 с.*
- 5. Общая психодиагностика / Под ред. А. А. Бодалева, В. В. Столина. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1987. – 304 с.*
- 6. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии. – СПб.: ООО "Речь", 2000. – 350 с.*